

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА БІОЛОГІЇ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

«Фауністична характеристика заплави р. Постолова»

Студентки ІV курсу групи АБЗ

Галузі знань 0401 Природничі науки

Напряму підготовки 6.040102 Біологія*

Гордійчук Валентини Володимирівни

Науковий керівник: доцент кафедри біології,

кандидат біологічних наук Матвійчук О.А.

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова комісії _____

Члени комісії _____

м. Вінниця – 2016 рік

АНОТАЦІЯ

Вивчена таксономічна структура фауни заплавної ділянки р. Постолова в околицях с. Іванів Калинівського району Вінницької області. Встановлене видове багатство водних та наземних хребетних тварин основних типів стацій екосистеми. Визначені топічні зв'язки видів з територією дослідження. Досліджена сезонна динаміка видової структури орнітофауни заплави. Визначені пріоритетні для охорони види птахів та основні загрози для їх життєдіяльності у межах заплави р. Постолова. Окреслені основні несприятливі чинники, що негативно діють на угруповання хребетних тварин, виявлених у межах вивченої частини заплавної ділянки р. Постолова. Запропоновані заходи щодо зниження рівня негативної дії визначених чинників на фауну заплави. Отримані результати можуть бути використані при викладанні шкільного курсу біології, для подальшого моніторингу стану фауни хребетних тварин заплави р. Постолова.

71 с., бібліографія – 78 джерел, рисунків – 4, таблиць – 5, додатків – 6.

Ключові слова: фауна – річка Постолова – заплава – риби *Pisces* – земноводні *Amphibia* – плазуни *Reptilia* – птахи *Aves* – ссавці *Mammalia* – видова структура – охорона фауни – топічні зв'язки – екологічні чинники – Вінницька область.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Огляд літератури	7
РОЗДІЛ 2. Природнича характеристика району дослідження	13
2.1. Загально-географічна характеристика майданчика	13
2.2. Рослинний світ модельного майданчика	16
РОЗДІЛ 3. Матеріали та методи дослідження	21
РОЗДІЛ 4. Загальна характеристика фауни заплави р. Постолова	26
4.1. Загальна характеристика іхтіофауни досліджених водойм	26
4.2. Земноводні дослідженої території	29
4.3. Фауна плазунів заплави р. Постолова	31
4.4. Фауністична характеристика орнітонаселення заплави	32
4.5. Видова структура ссавців долини р. Постолова	39
РОЗДІЛ 5. Екологічна характеристика орнітофауни заплави р. Постолова	43
5.1. Видовий склад і топічні зв'язки орнітофауни заплави р. Постолова	43
5.2. Раритетні види в авіфауні заплави р. Постолова	45
РОЗДІЛ 6. Проблеми фауни долини р. Постолова та шляхи їх усунення	51
ВИСНОВКИ	55
ЛІТЕРАТУРА	56
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Зростання антропогенного тиску на природні екосистеми упродовж останнього століття призвело до відчутних змін кількісних і якісних характеристик їх фауни. Інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, часто економічно і екологічно невиправдана політика природокористування спричинили деградацію, а подекуди і повну загибель низки природних комплексів та видів біоти, що їх населяє. Значною мірою це стосується й водно-болотних комплексів Вінниччини.

Безумовно, найдійовішими заходами, що знижують антропогенний тиск на водно-болотні комплекси, є заповідання територій, які підтримують життєдіяльність вразливих популяцій тварин. На жаль, загальна площа заповідних об'єктів Вінниччини становить лише 0,9% від загальної площі області, у той час як в середньому по країні цей показник сягає 4,07%. Саме тому існує нагальна потреба у розширенні мережі об'єктів природо-заповідного фонду шляхом створення нових заповідних територій, здійснення у їх межах моніторингових робіт, а при потребі й різноманітних біотехнічних заходів.

До кінця минулого століття у більшості європейських країн завдання збереження біологічного різноманіття вирішувались шляхом заповідання, незначних за площею, розрізнених локалітетів рідкісних рослин і тварин. Сьогодні простежується тенденція до створення національних екологічних мереж. Даний, безумовно перспективний, напрямок природоохоронної роботи передбачає об'єднання існуючих об'єктів природо-заповідного фонду. У структурі єдиної мережі заповідні об'єкти є ключовими територіями, важливими для збереження біорізноманіття.

У 2000 році в Україні було прийнято закон «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки». У відповідності до закону передбачене зростання площі природо-

заповідного фонду до 10,4% території країни за рахунок створення нових природоохоронних територій, а також об'єднання об'єктів ПЗФ екологічними коридорами [78].

Заплава р. Постолова знаходиться у межах Галицько – Слобожанського природного широтного коридору і має велике значення у життєдіяльності багатьох видів тварин і, перш за все, окремих водно-болотних та навколоводних птахів. Те, наскільки тісно птахи пов'язані з даною територією визначається низкою чинників. Найсуттєвішими серед них є такі чинники як рельєф і ландшафтна структура території, обводненість території, її рослинний і тваринний світ і, безумовно, сила та характер антропогенного навантаження.

Виходячи з цього, *метою* нашого дослідження стало вивчення видової структури тваринного світу заплави р. Постолова в околицях с. Іванів Калинівського району Вінницької області.

Виходячи з мети, нами були окреслені наступні *завдання* дослідження:

1. Вивчити наявну літературу з тематики дослідження;
2. опанувати методики дослідження видової структури фауни;
3. визначити видовий склад зооценозів району дослідження;
4. встановити характер топічних зв'язків тварин із заплавою р. Постолова;
5. дати кількісну характеристику тваринних угруповань дослідженої території;
6. вивчити сезонні зміни у видовій структурі фауністичних комплексів заплави р. Постолова на модельній ділянці в околицях с. Іванів Калинівського району Вінницької області;
7. з'ясувати чинники, які можуть негативно впливати на популяцію тварин у межах дослідженої території;
8. запропонувати шляхи збереження еколого-фауністичних комплексів заплави річки.

Об'єкт дослідження – процес формування і функціонування еколого-фауністичних комплексів заплави р. Постолова в околицях с. Іванів Калинівського району Вінницької області.

Предмет дослідження – популяції тварин заплави р. Постолова на модельній ділянці в околицях с. Іванів Калинівського району Вінницької області.

ЛИТЕРАТУРА

1. Айыдов А.А. К фауне стафилинид (Coleoptera: Staphylinidae) долины реки Теберда / А.А. Айыдов // Рецензируемый, реферируемый научный журнал «Вестник АГУ». – 2014. – Вып. 4 (147). – С.109-115.
2. Антипов В.В. Динамика пространственной структуры популяции и структура прибрежных древостоев в местах поселений бобра речного (*Castor fiber* L.) на малых реках Самарской области / В.В. Антипов // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2011. – Т.13, №1. – С.161-166.
3. Анциферов А.Л. Структура населения почвенных жесткокрылых (Coleoptera) в поймах малых рек Костромской области / А.Л. Анциферов, А.Ю. Полежаева // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2014. – № 3. – С.31-33.
4. Артеменко С.В. Исследование чувствительности показателей дафнии (*Daphnia magna*) на воды рек Обского бассейна с различной степенью антропогенной нагрузки / С.В. Артеменко, Г.А. Петухова // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №6. – С.215-219.
5. Атлас Вінницької області. – М., 1987. – 31с.
6. Багирова И.А. Зоогеографические особенности фауны жувелиц Самурского бассейна республики Дагестан / И.А. Багирова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2014. – Т.16, № 1. – С.139-141.
7. Бакиев А.Г. Фауна ужовых змей (Colubridae) Волжского бассейна: к истории установления видового состава / А.Г. Бакиев, А.А. Клёнина // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2015. – Т.24, №1. – С.222-226.
8. Банников А.Г. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР / А.Г. Банников, И.С. Даревский, В.Г. Ищенко и др. – М.: Просвещение, 1977. – 415с.

9. Барашкова А.И. К фауне и экологии слепней (Diptera, Tabanidae) бассейна среднего течения реки Виллой / А.И. Барашкова, А.Д. Решетников // Вестник СВФУ. – 2012. – Т.9, № 3. – С.43-46.
10. Бибби К. Методы полевых экспедиционных исследований. Исследования и учеты птиц / К. Бибби, М. Джонс, С. Марсден. – М.: Союз охраны птиц России, 2000. – 186с.
11. Белюченко И.С. Малые реки Кубани, состояние и перспективы развития их биоты / И.С. Белюченко // Научный журнал КубГАУ. – 2015. – №106 (02). – С.1-22.
12. Беспалов А.Ф. Редкие виды позвоночных животных поймы реки Малый Черемшан (Алькеевский район РТ) / А.Ф. Беспалов, И.З. Хайрутдинов, А.Н. Беляев, Н.Г. Петров // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2014. – Т.16, № 5(1). – С.377-379.
13. Бобринский Н.А. Определитель млекопитающих СССР / Н.А. Бобринский, Б.А. Кузнецов, А.П. Кузякин. – М.: Просвещение, 1965.
14. Борисов З.З. Опыт охраны промысловых рыб при разработке россыпного месторождения алмазов на малой субарктической реке / З.З. Борисов // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – №89(05). – С.1-15.
15. Бурдейний П.А. Вінницька область / П.А. Бурдейний, М.Б. Рубін. – К.: Рад. школа, 1967. – 164с.
16. Васильковська О.Б. Зоопланктон малих степових річок північно-західного Причорномор'я / О.Б. Васильковська // Рибогосподарська наука України. – 2009. – № 4. – С.59-64.
17. Веселов Е.А. Определитель пресноводных рыб фауны СССР. – М.: Просвещение, 1977. – 238с.
18. Волкова Т.В. Фауна почвообитающих нематод в прибрежных ценозах бассейна Нижнего Амура / Т.В. Волкова, С.В. Клышевская, И.П. Казаченко // Вестник КрасГАУ. – 2010. – №7. – С.81-86.

19. Второв П.П. Определитель птиц фауны СССР: Пособие для учителей / П.П. Второв, Н.Н. Дроздов. – М.: Просвещение, 1980. – 256с.
20. Вундцеттель М.Ф. Ихтиофауна малых рек и водоемов Северного Подмосковья (эколого-фаунистический очерк) / М.Ф. Вундцеттель // Вестник АГТУ. Серия «Рыбное хозяйство». – 2012. – №1. – С.7-14.
21. Географія Вінницької області / За ред. Денисика Г.І., Жовнір Л.Ф. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 308с.
22. Григора І.М. Рослинність України (еколого-ценотичний та географічний нарис) / І.М. Григора, В.А. Соломаха. – Київ: Фітосоціоцентр, 2005. – 452с.
23. Дегтяренко О.В. Малакофауна річок Північного Приазов'я як кормова база гідробіонтів / О.В. Дегтяренко // Наукові доповіді НУБіП. – 2010. – № 4(20).
24. Долгин В.Н. Пресноводные моллюски бассейна верхнего Енисея и озер Тувы / В.Н. Долгин // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2012. – №7 (122). – С.129-131.
25. Ендрюс Дж. Сільське господарство та охорона природи / Дж. Ендрюс, М. Рібейн. – К., 2006. – 288с.
26. Загороднюк И.В. О видовой принадлежности ежей рода *Erinaceus* Украины и сопредельных стран / И.В. Загороднюк, А.В. Мишта // Вестн. зоологии. – 1995. – № 2-3. – С.50-57.
27. Зинченко Т.Д. Структура реофильных сообществ макрозообентоса малой реки Байтуган (бассейн Нижней Волги) / Т.Д. Зинченко, Л.В. Головатюк // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2007. – Т. 9, № 4. – С. 1020-1035
28. Иванов А.И. Краткий определитель птиц СССР / А.И. Иванов, Б.К. Штегман. – Л.: «Наука», 1978. – 560с.
29. Калинин Е.А. Особенности лейкоцитарной формулы обыкновенной уклей (*Alburnus alburnus* Linnaeus, 1758) из водоемов разного типа (на примере Саратовского водохранилища и малых рек республики Удмуртия) /

- Е.А. Калинин, А.К. Минеев // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2012. – Т.14, №5. – С.204-208.
30. Каталог млекопитающих СССР (плиоцен-современность) / Под ред. И.М. Громова, Г.И. Барановой. – Л.: «Наука», 1981. – 456с.
31. Конспект орнитологической фауны СССР / Л.С. Степанян. – М.: Наука, 1990. – 728с.
32. Кочурова Т.И. Динамика состояния макрозообентоса малой реки в районе объекта уничтожения химического оружия / Т.И. Кочурова, Т.Г. Шихова, М.Л. Цепелева // Вестник Томского государственного университета. – 2014. – Т.19, вып.5. – С. 1434-1438.
33. Кузнецов Б.А. Определитель позвоночных животных фауны СССР. (В 3-х ч.). Ч. 1. Круглоротые. Рыбы. Земноводные. Пресмыкающиеся / Б.А. Кузнецов. – М.: Просвещение, 1974. – 190с.
34. Маринич О.М. Фізична географія України / О.М. Маринич, П.Г. Шишченко. – К.: Знання, 2005. – 512с.
35. Матвійчук О.А. Орнітофауністична характеристика водно-болотних комплексів м. Вінниці / О.А. Матвійчук // Молодь, освіта, наука, культура та національна самосвідомість: VII Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 15-16 квітня 2004 р. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – Т.5. – С.72-74.
36. Матвійчук О.А. Орнітофауна водно-болотних комплексів м. Вінниці / О.А. Матвійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2005. – №1-2 (25). – С. 40-44.
37. Матвійчук О.А. Стан популяцій родини Rallidae у Вінницькій області / О.А. Матвійчук // Психолого-педагогічні засади природничо-географічної та економічної освіти: досвід, проблеми, перспективи: Всеукраїнська наук.-практ. конф., Вінниця 29-30 вересня 2005 р. – Вінниця, 2005. – С. 84-85.

38. Матвійчук О.А. Осіннє-зимова авіфауна водойм м. Вінниці / О.А. Матвійчук, О.В. Гулеватий // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ. – 2008. – Вип. 5(10) – С. 73-75.
39. Матвійчук О.А. Заходи щодо збереження орнітофауни водно-болотних комплексів Східного Поділля / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал // Еколого-фауністичні особливості водних та наземних екосистем: наук. конф., присвячена 100-річчю від дня народження професора Всеволода Ілліча Здуна, Львів, 12-13 лютого 2008р. – Львів, 2008. – С. 109-113.
40. Матвійчук О.А. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал, В.Ю. Ремінний. – Вінниця, 2015. – 436с.
41. Матрухан Т.І. Біорізноманіття орнітокомплексів малих річок Північного Приазов'я: сучасний стан і шляхи збереження / Т.І. Матрухан // Экосистемы, их оптимизация и охрана. – 2011. – Вып.5. – С.37-46.
42. Микитюк А. ІВА програма. Методические рекомендации по организации учета птиц / А. Микитюк. – К.: Изд-во Украинского общества охраны птиц, 1997. – 32с.
43. Минеев А.К. Особенности лейкоцитарной формулы у плотвы (*Rutilus rutilus* Linnaeus, 1758) из водоемов разного типа (на примере Саратовского водохранилища и малых рек республики Удмуртия) / А.К. Минеев, Е.А. Калинин // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2012. – Т.14, №1. – С.213-217.
44. Минеев А.К. Видовой состав и морфологические аномалии молоди рыб из двух малых рек Удмуртской республики / А.К. Минеев, Е.А. Калинин // Вестник Удмуртского университета. – 2013. – Вып. 1. – С.92-98.
45. Мовчан Ю.В. Зауваження до складу іхтіофауни України (нечисленні, рідкісні, зниклі і нові види) та сучасні зміни в номенклатурі її таксонів (У

- порядку обговорення) / Ю.В. Мовчан // Збірн. праць зоол. музею. – 2006. – № 38. – С.34-43.
46. Мовчан Ю.В. Риби України / Ю.В. Мовчан – Київ, 2011. – 442с.
47. Новак В.О. Кулики Хмельницької області / В.О. Новак // Беркут. – 1999. – Т. 8, Вип. 2. – С.137-140.
48. Новак В.О. Баклан великий *Phalacrocorax carbo* на Поділлі / В.О. Новак // Пріоритети орнітологічних досліджень: VIII конф. орнітологів заходу України., 10-13 квіт. 2003 р. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 154.
49. Новак В.О. Динаміка чисельності крячків у долині р. Бужок на Поділлі / В.О. Новак // Авіфауна України. – 2006. – Вип. 3. – С. 64–68.
50. Новак В.О. Спостереження рожевого пелікана у Хмельницькій області / В.О. Новак // Авіфауна України. – 2008. – Вип. 4. – С. 107–108.
51. Новиков Г.А. Полевые исследования экологии наземных позвоночных животных / Г.А. Новиков. – М.: Советская Наука, 1949. – 602с.
52. Осадча О. Загрози для птахів ІВА територій / О. Осадча. – К., 2005. – 44с.
53. Петров В.Ю. К фауне птиц бассейна реки Бурла / В.Ю. Петров, А.И. Иноземцев // Известия Алтайского государственного университета. – 1999. – №5. – С.71-73.
54. Півошенко І.М. Клімат Вінницької області / І.М. Півошенко. – Вінниця: «ВАТ Віноблдрукарня», 1997. – 240с.
55. Писанець Є. Земноводні України / Є. Писанець. – Київ: Видавництво Раєвського, 2007. – 192с.
56. Писанець Є. Земноводні Східної Європи. Частина I. Ряд Хвостаті / Є. Писанець. – Київ: Зоологічний музей ННПМ НАН України, 2012. – 208с.
57. Писанець Є. Земноводні Східної Європи. Частина II. Ряд Безхвості / Є. Писанець. – Київ: Зоологічний музей ННПМ НАН України, 2014. – 192с.
58. Подшивалина В.Н. Распределение зоопланктона по продольному профилю малой реки в условиях высокой антропогенной нагрузки (на примере

- р. Цивиль, Среднее Поволжье) / В.Н. Подшивалина // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2013. – Т.15, №3-1. – С.503-507.
59. Подшивалина В.Н. Сезонная динамика количественных показателей зоопланктона по продольному профилю малой реки в условиях высокой антропогенной нагрузки (на примере р. Цивиль, Среднее Поволжье) / В.Н. Подшивалина // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2014. – Т. 23, № 2. – С.98-102.
60. Подшивалина В.Н. Сравнительная оценка разнообразия фауны зоопланктона водоемов и водотоков в зависимости от природных условий / В.Н. Подшивалина // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2014. – Т.16, № 5(5). – С.1743-1747.
61. Полуда А.М. Распространение и численность серого сорокопута, *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes), в Украине / А.М. Полуда, Г.Г. Гавриш, И.В. Давиденко // Вестник зоологии. – 2007. – 41, № 4. – С. 369-375.
62. Птахи під охороною Бернської конвенції / Під заг. ред. Г.Г. Гавриша. – К., 2003. – 394с.
63. Птахи України. Польовий визначник / Марисова І.В., Талпош В.С. – К.: Вища школа, Головне видавництво, 1984. – 184с.
64. Середнє Побужжя / За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280с.
65. Ссавці України під охороною Бернської конвенції / Під редакцією І.В. Загороднюка. – Київ, 1999. – 224с.
66. Старова О.С. Зообентос малых рек центральной части Соликамской депрессии / О.С. Старова, Н.Н. Паньков // Вестник Пермского университета – 2009. – Вып. 10 (36). – С.62-65.
67. Стойко Т.Г. Гидробионты малых рек в окрестностях города Пензы / Т.Г. Стойко, Г.Ф. Пашкова, И.В. Ильин, Ю.А. Мазей // Известия Пензенского государственного педагогического университета. – 2012. – №29. – С.165-172.

68. Страшнюк Д.В. Екологічні особливості орнітофауни штучних гідроекосистем природних районів Західного Поділля і Малого Полісся Тернопільщини: дис. ... кандидата біол. наук: 03.00.16 / Страшнюк Дмитро Віталійович – Тернопіль, 2003. – 220 с.
69. Тарасенко М.О. Сорокопудові (*Laniidae*) Поділля: сучасний стан, особливості біології та охорона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.08 – зоологія / М.О. Тарасенко. – Київ, 2012. – 20с.
70. Тарбеев М.Л. Видовой состав зоопланктона малых и средних рек Нижегородского Поволжья и некоторых сопредельных территорий / М.Л. Тарбеев, Г.В. Шурганова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2011. - №2 (2). – С.133-136.
71. Трулова А.С. Изменение сообществ почвенных гетеротрофных жгутиконосцев и раковинных амёб в междуречье малых равнинных рек (р. Латка и р. Чеснава, Ярославская область) / А.С. Трулова, Д.В. Тихоненков, О.И. Белякова, Ю.А. Мазей // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2011. – № 25. – С.462-471.
72. Туманов О.Н. Формирование бентосных сообществ р. Сер-булак под влиянием жизнедеятельности бобра (Волжско-камский государственный природный биосферный заповедник) / О.Н. Туманов // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2009. – Т. 18, № 2. – С.155-160.
73. Фауна України. Том VII. Земноводні та плазуни / В.І. Таращук. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. – 246с.
74. Фесенко Г.В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – Київ – Львів, 2002. – 44с.
75. Фесенко Г.В. Птахи фауни України (польовий визначник) / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – К., 2002. – 416с.
76. Холмогорова Н.В. Динамика структуры макрозообентоса в условиях

нефтяного загрязнения донных отложений малых рек Удмуртии / Н.В. Холмогорова // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – №304. – С. 187-190.

77. Шарапова Т.А. Сравнительная характеристика зообентоса и зооперифитона (на примере малой и средней реки) / Т.А. Шарапова, Р.В. Волкогонова // Вестник экологии, лесоведения и ландшафтоведения. – 2010. – №10. – С.180-192.
78. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Національна екологічна мережа як складова частина Пан-європейської екологічної мережі / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, О.В. Дудкін, М.М. Коржнєв, О.С. Аксьом. – К., 2005. – 62с.

Д О Д А Т К И

Додаток А

Додаток Б

Додаток Г

Додаток Е

